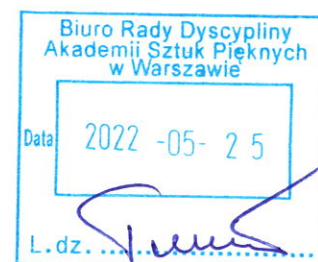

Toruń, 20.05.2022

dr hab. Piotr Niemcewicz, prof. UMK
Katedra Konserwacji-Restauracji Architektury i Rzeźby
Wydział Sztuk Pięknych.
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Recenzja rozprawy doktorskiej pana mgr. Piotra Owczarka

p.t. „Ceramiczne detale w gotyckiej architekturze sakralnej na terenie Pomorza Wschodniego. Problematyka technologiczna, konserwatorska i restauratorska na przykładzie kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach oraz innych wybranych kościołów z XIV-XV wieku”,

wykonanej pod kierunkiem **prof. dr. hab. Janusza Smazy**.

Ocena dorobku zawodowego doktoranta

Pan mgr Piotr Owczarek jest absolwentem studiów na dwóch kierunkach: historii sztuki i konserwacji dzieł sztuki. Pierwsze studia odbył w Instytucie Historii Sztuki na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych UKSW w Warszawie (2008-2010), a drugie na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Warszawie (2009-2015). Warto odnotować, że obie części konserwatorskiej pracy magisterskiej (teoretyczna i praktyczną) zrealizowanej w Katedrze Konserwacji i Restauracji Rzeźby i Elementów Architektury wyróżniono w 2016 roku w Konkursie Generalnego Konserwatora Zabytków i Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Od 2015 roku zatrudniony jest w macierzystej uczelni na stanowisku asystenta w Pracowni Konserwacji i Restauracji Rzeźby Gipsowej i Elementów Sztukatorskich w Katedrze Konserwacji i Restauracji Rzeźby i Elementów Architektury.

W tym krótkim czasie od momentu zakończenia studiów do złożenia rozprawy doktorskiej zdobywa duże doświadczenie zawodowe działając aktywnie na polu naukowym i organizacyjnym. W omawianym okresie zrealizował kilkadziesiąt prac konserwatorskich indywidualnie lub jako współautor pełniąc funkcję wykonawcy prac, kierownika zespołów konserwatorskich, czy obejmując nadzór konserwatorski. Warto tutaj odnotować udział w pracach przy kaplicy cmentarnej rodziny Branickich i Potockich (1863 r.) w Montresor we Francji, kamiennego nagrobka Cypriana Kamila Norwida i kaplicy grobowej rodziny Jaroszyńskich (XIX w.) na cmentarzu Les Champeaux w Montmorency we Francji, czy wieży kościoła pw. św. Stanisława w Dourges we Francji (lata 20. XX w.).

W ocenianym okresie doktorant aktywnie uczestniczy w 6 konferencjach naukowych o zasięgu krajowym i międzynarodowym, prowadzi szereg programów badawczych realizując badania konserwatorskie oraz przygotowuje ekspertyzy i projekty konserwatorsko-restauratorskie dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jest również autorem 6 publikacji naukowych.

Swoją wiedzą i doświadczeniem dzieli się ze studentami na swoim Wydziale prowadząc zajęcia teoretyczne i praktyczne kształcąc młodych konserwatorów dzieł sztuki. Współorganizuje przy tym i prowadzi studenckie praktyki m.in. na Ukrainie w kolegiacie pw. św. Wawrzyńca w Żółkwi.

Bogate doświadczenie zawodowe i szereg działań zawodowych pozwoliły mgr. Piotrowi Owczarkowi zmierzyć się z trudnym tematem problematyki technologicznej i konserwatorsko-restauratorskiej średniowiecznego kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach zlokalizowanego w jego rodzinnej miejscowości, a uzyskane wyniki badań i prac konserwatorskich zaprezentować w formie rozprawy doktorskiej.

Ocena przedłożonej dysertacji

Przedłożona mi do oceny praca doktorska to dwutomowy wydruk komputerowy autorskiego tekstu, liczącego 452 stron (tom I – 251 stron, II tom – 201 stron), opatrzonego 356 przypisami i 224 ilustracjami. Tom I składa się z czterech rozdziałów, z poprzedzającym je wstępem, a zakończonych wnioskami oraz bibliografią z podziałem na materiały niepublikowane, czasopisma, literaturę i strony internetowe. Tom I zamykają spis ilustracji i spis tabel. Tom II zawiera dokumentację fotograficzną oraz 3 załączniki w postaci sprawozdań z badań laboratoryjnych próbek. Temat pracy odpowiada poruszonym w niej zagadnieniom i treściom, a struktura jest poprawna i stosowana w tego typu pracach naukowo-badawczych.

Celem ocenianej rozprawy doktorskiej jest znalezienie rozwiązań w zakresie ochrony ceglanych elewacji w architekturze Pomorza Wschodniego, a rozwiązania te autor opracowuje i prezentuje na podstawie interdyscyplinarnych badań elewacji prezbiterium kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach (województwo pomorskie, powiat starogardzki). Kościół pochodzi z przełomu XIV/XV wieku i charakteryzuje się bogatym detalem ceramicznym, zdobionym malowanymi dekoracjami maswerkowymi.

Rozważania teoretyczne dopełnione są praktyczną częścią pracy w postaci szczegółowego sprawozdania z konserwacji i restauracji kościoła, przeprowadzonych na podstawie autorskiego programu i wykonanych przez samego doktoranta. Na początku rozprawy mgr Piotr Owczarek przedstawia główną koncepcję konserwatorską i założenia pracy doktorskiej. Jego zamysł polega na przeprowadzeniu zachowawczej konserwacji struktury elewacji z elementami rekonstrukcji, co pozwoliłoby uzyskać wygląd i efekt estetyczny, zbliżony do istniejącego w średniowieczu. Autor stawia przed sobą trudne zadanie rozwiązania skomplikowanego problemu konserwatorskiego, często pojawiającego się obecnie w praktyce – decyduje się na rekonstrukcję wystroju malarskiego szczytów i blend na podstawie zachowanych w obiekcie śladów oryginalnych rytów i polichromii oraz na podstawie szerokiej analizy porównawczej, dokonanej wobec podobnych tego typu przedstawień.

Realizację prac poprzedzono dokładnym studium historyczno-technologicznym kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach. Na potrzeby swojej pracy autor opracował kryteria analizy detali ceramicznych i w latach 2019-2021 przeprowadził inwentaryzację detalu architektonicznego w 51 gotyckich kościołach Pomorza Wschodniego. Bardzo starannie opisał różne rodzaje i typy kształtek ceramicznych w zakresie podobieństw profili i ich przeznaczenia w wystroju elewacji,

a opisy poparł rysunkami. Analizowane detale z wybranych kościołów wnikliwie porównał z kształtkami badanej i konserwowanej fasady kościoła w Lalkowach – szczególnie interesujący jest tu rozdział poświęcony porównaniu detali ceramicznych z tej świątyni do ich odpowiedników w kościołach z terenu Pomorza Wschodniego.

Przy okazji analizy porównawczej autor szczegółowo przybliżył warsztat technologiczny średniowiecznej ceramiki budowlanej, zwracając przy tym uwagę na ślady polichromii, zachowanych w różnych kościołach. Analizy i badania rodzaju oraz zakresu ocalałych śladów oryginalnej polichromii są tutaj po raz pierwszy przytoczone w tak dokładnym i szerokim zakresie. Autor ma jednocześnie świadomość – i to wyraźnie zaznacza –, że szczątkowo zachowane relikty warstw malarskich nie pozwalają na jednoznaczne interpretacje dotyczące ich ostatecznej funkcji.

Na moją szczególną uwagę zasługuje bardzo szeroka kwerenda i dobra analiza innych kościołów z terenu Pomorza Wschodniego, które autor zamieścił w swojej pracy. Właśnie ta analiza pozwala mu szerzej spojrzeć na konserwowany obiekt i pomaga mu wypracować własną koncepcję rekonstrukcji dekoracji malarskiej. Wnikliwe rozpoznanie obiektu pod kątem przemian warsztatu budowlanego oraz poprzez przemiany technologiczne i historię warsztatu architektonicznego na terenie całego Pomorza Wschodniego, prowadzone pod kątem konserwacji i restauracji kościoła w Lalkowach, są niezaprzeczalnym bogactwem i walorem omawianej rozprawy doktorskiej.

W swojej rzetelnej analizie i rozważaniach autor zaznacza, że na części elementów architektury nie zachowały się oryginalne fragmenty opracowania malarskiego, Decyduje się jednak na ich odtworzenie na podstawie porównawczej analizy formalnej z innymi tego typu dekoracjami, zachowanymi w obiektach z regionu, wykorzystując przy tym ornament oryginalnych śladów, zachowany w trzech blendach. Co ważne, autor liczy się z możliwością popełnienia błędu i wie, że rekonstrukcja, oparta częściowo na domniemaniu i porównaniu z innymi dekoracjami, może zostać poddana krytyce. Niemniej jednak podejmuje się tej realizacji po to, by – jak pisze – niezależnie od naszych obecnych i późniejszych ocen uzyskać efekt estetyczny zbliżony do średniowiecznej estetyki kościoła.

Bardzo dobrze oceniam niezwykłą wnikliwość autora przy poszukiwaniu w blendach najdrobniejszych śladów dekoracji malarskiej i rytów. Godne pochwały są drobiazgową analizą i pozyskana dzięki niej świadomość autora, w którym momencie będzie trzeba przeprowadzić rekonstrukcję, opartą o rzetelne przesłanki, a w którym powstanie pole do działań aranżacyjnych, czyli do swoistej kreacji fragmentu dzieła, zmierzające do odzyskania oryginalnych walorów estetycznych i dekoracyjnych kościoła. Przyjęta przez autora metodyka pracy i sposób wykonania rekonstrukcji zasługują na wysoką ocenę.

Zadaniem, którego podjął się autor, żywo dyskutowanym w środowisku konserwatorskim, jest aranżacja polichromii w miejscach pozbawionych oryginalnych malatur, utraconych w długotrwałym procesie niszczenia. Chęć przywrócenia gotyckiemu kościołowi walorów estetycznych poprzez odtworzenie malowanych maswerków dyktowana była potrzebą uzyskania jedności stylistycznej i wrażenia autentyczności, którą autor rozumie jako prawdę artystyczną o średniowiecznym zabytku. Myślę, że jest to mocne i jednoznaczne uzasadnienie dokonanej przez doktoranta wyboru.

Ze względów badawczych interesujące jest też wykorzystanie najnowszej techniki badań spoiw i pigmentów, metod mikroskopowych: mikrochemicznej, mikrokrytaloskopowej, badań petrograficznych, analizy SEM-EDS oraz metody datowania luminescencyjnego, zastosowanej dla dwóch próbek. Zresztą autor ma tę świadomość, pisząc, że w niektórych przypadkach wyniki potwierdza się badaniami instrumentalnymi (t. 2, s.151). Do tego zestawu słusznie zaprojektowanych badań włączyłbym jeszcze bardzo pomocną w wielu takich przypadkach analizę składu zapraw – często stosowaną metodę analizy termogravimetrycznej (TG), która w połączeniu z badaniami absorpcyjnej spektroskopii w podczerwieni (FT-IR) pomaga nam dokładniej określić skład chemiczny zapraw i powłok organicznych.

Na uwagę zasługuje bardzo rzetelnie przeprowadzony stan badań, ukazujący szerokie spektrum specjalistycznej literatury z różnych dziedzin, w której autor bardzo dobrze się porusza – od podejścia naukowego do praktycznej realizacji konserwatorskiej. Prezentowane w pracy opisy powierzchni architektonicznych i poszczególnych fragmentów elewacji są uzupełniane bardzo dobrym materiałem fotograficznym.

Korzystając z przywileju recenzenta, chciałbym przekazać kilka spostrzeżeń do niektórych zagadnień tej bardzo dobrze przemyślanej i solidnie opracowanej dysertacji. W rozdziale o stanie zachowania i przyczynach niszczenia moją uwagę zwraca fakt dokładnej analizy wtórnych, współczesnych materiałów, użytych do napraw oraz refleksja na temat ich roli w procesie zabezpieczania i rewitalizacji ścian kościoła. Brakuje mi tu jednak niektórych badań fizykomechanicznych oryginalnych materiałów i historycznych napraw, które uzupełniłyby wszechstronną i dokładną analizę rodzajów zniszczeń. Przy okazji pochwalić należy bardzo szerokie spojrzenie autora na procesy zachodzące wokół kościoła, w tym na często lekceważone przez konserwatorów stosunki wodne i sposób odprowadzenia wód opadowych, mające bezpośredni wpływ na procesy niszczenia całej bryły architektonicznej.

Przy opisywaniu kolejnych zabiegów konserwatorsko-restauratorskich autor wnikliwie odnosi się do użytych materiałów i prowadzonych zabiegów. W przeprowadzonym przez autora zabiegu wzmacniania materiału budowlanego wykorzystano oryginalne otwory technologiczne, ale też dokonano nawierceń niewielkich otworów w zaprawie i w cegle (s. 206) dla efektywniejszego przesylenia osłabionej struktury materiałów impregnatem. Sądzę, że takie naruszenie oryginalnej struktury może budzić pewne wątpliwości wśród konserwatorów, ale ingerencja jest w tym przypadku niewielka, a efekt uzyskany zgodny z założeniami konserwatorskimi. Warto dopowiedzieć, że wykorzystano tu zabieg impregnacji osłabionych struktur porowatych metodą ciągłego przepływu, zwaną „językową” lub też „kroplówkową” – metodą znaną i opracowaną w Katedrze Konserwacji-Restauracji Architektury i Rzeźby na UMK w Toruniu przez prof. dr. hab. Wiesława Domasłowskiego. W metodzie tej końcówki wężyków lub kroplówek osadza się na warstwach okładów celulozowych, nałożonych na miejsca osłabione, co umożliwia lepszy przepływ i dokładniejsze przesylenie tych miejsc dostarczonym w sposób ciągły impregnatem.

Docenić należy poszukiwania autora w samodzielnym przygotowaniu receptur zapraw uzupełniających (T. 1, s. 209) i pobiał (T. 1, s. 213), a nie tylko korzystanie z gotowych produktów fabrycznych.

Przy dokładnych opisach współczesnych zapraw, służących do uzupełnienia zapraw spoinujących i cegieł, warto byłoby podać niektóre ich właściwości fizykomechaniczne, takie jak np. nasiąkliwość, porowatość i wytrzymałość na ściskanie, o czym wspomina autor w analizie kryteriów zapraw uzupełniających ubytki w zabytkowych materiałach budowlanych.

W przypadku publikacji pracy warto uzupełnić przygotowane przez autora składy zaprawy o ich parametry i właściwości fizykomechaniczne, które można w prosty sposób zbadać i podać wyniki. Dopełniłoby to dobrze przygotowanego, szczegółowego opisu zabiegów konserwatorskich przy fasadzie kościoła św. Barbary w Lalkowach.

Ocena aspektów formalnych oraz językowych rozprawy

Rozprawa jest napisana przejrzysto, zrozumiałym i jasnym językiem, poprawnie pod względem stylistycznym, przez co czyta się ją bez trudu i z dużym zainteresowaniem. Na uwagę zasługuje sprawność autora w wypowiedzaniu się na piśmie, dzięki czemu tekst, operujący profesjonalnym językiem, zawierającym trudne specjalistyczne sformułowania i skomplikowane zwroty, pozostaje dostępny także dla odbiorcy nie zajmującego się tą problematyką. Praca jest dobrze skonstruowana, a przyjęta argumentacja logiczna i spójna. Zapisy bibliograficzne, odnośniki do innych tekstów, sposób cytowania źródeł oraz odwołania do materiału ilustracyjnego są zastosowane poprawnie.

Podsumowanie

Praca doktorska pana mgr. Piotra Owczarka jest wynikiem nie tylko dobrego rozpoznania przedmiotu badań, ale też analitycznego spojrzenia na dzieło architektoniczne z pozycji badacza, wykorzystującego wiedzę z różnych obszarów nauki i sztuki.

Niezaprzeczalną wartością pracy jest to, że doktorant wykazał znajomość i umiejętność wykorzystania badań z różnych obszarów wiedzy do analizy warsztatu technologicznego zastosowanego w kościele pw. św. Barbary w Lalkowach. Te interdyscyplinarne badania pozwoliły autorowi nie tylko dobrze przeanalizować technikę budowy, ale też dokonać wielu odkryć, mających wpływ na sam proces konserwacji i restauracji zabytku. Zamieszczona w pracy i dobrze przygotowana inwentaryzacja materiału ceramicznego pozwoliły mu na wysunięcie poprawnych wniosków i umieszczenie zabytku w kontekście zagadnień warsztatu średniowiecznej architektury ceglanej tego regionu.

Dla mnie, jako dla konserwatora dzieł sztuki, niezwykle ważny jest sposób podejścia pana mgr. Piotra Owczarka do obiektu zabytkowego. Wszechstronne rozpoznanie, jakiego dokonał autor, wobec jasno sprecyzowanego celu pracy i odkryć, jakich następnie dokonał, pokazują dużą dojrzałość i świadomość młodego konserwatora, którymi wykazał się, biorąc na warsztat dokładne rozpoznanie kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach.

Swoją dysertacją autor wykazał, że dysponuje bardzo dobrym warsztatem badawczym i umiejętnością wskazywania dalszych kierunków badań – podał np., że postawioną w literaturze hipotezę o występowaniu wielobarwnej dekoracji ceramicznej powinno się rozwinąć na teren

całego Pomorza. Są to aspekty niezwykle cenne z punktu widzenia przyszłego rozwoju naukowego doktoranta.

Sądzę, że swoją pracą doktorską pan mgr Piotr Owczarek spełnił co najmniej jedno z kilku postawionych założeń zawartych w pracy, a mianowicie w szeroko pojętym środowisku konserwatorskim poszerzył wiedzę na temat występowania na detalu ceramicznym bogatej i różnorodnej dekoracji malarskiej oraz wskazał potrzebę kontynuowania dalszej dyskusji na ten temat.

Wyrażam nadzieję, że praca doktorska, po dokonaniu niewielkich korekt i uzupełnień, zostanie opublikowana, gdyż zebrany materiał wnosi bardzo wiele nowego do naszej dotychczasowej wiedzy nie tylko na temat kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach, ale również na temat średniowiecznej architektury ceglanej obszaru Pomorza Wschodniego.

Konkluzja

Stwierdzam, że praca doktorska „Ceramiczne detale w gotyckiej architekturze sakralnej na terenie Pomorza Wschodniego. Problematyka technologiczna, konserwatorska i restauratorska na przykładzie kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach oraz innych wybranych kościołów z XIV-XV wieku” przedłożona przez pana mgr. Piotra Owczarka zawiera szereg odpowiednio sformułowanych kwestii badawczych i proponuje ich właściwe rozwiązania. Sposób przekazania problematyki konserwatorsko-restauratorskiej zawierającej badania inwentaryzacyjne i konserwatorskie poparte szerokim studium kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach na tle gotyckiej architektury ceglanej z terenu Pomorza Wschodniego wpisuje się w dyscyplinę: sztuki plastyczne i konserwacja zabytków oraz dowodzi, że posiada on umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

W związku z powyższym uważam, że praca spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim, określone w obowiązujących przepisach prawnych, w szczególności w art. 13.1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65 poz. 595) z późniejszymi zmianami oraz Rozporządzeniem Ministra Nauki i szkolnictwa Wyższego z dn. 19.01.2018 r. Wnoszę zatem o dopuszczenie pana mgr. Piotra Owczarka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.